

תמוז התשע"ז

בס"ד

השיעור מוקדש לעילוי נשמת מנחם אביצור בן יהודה אריה ז"ל

נבואת בלעם לפרשת בלק

תשובה שלישית מביא ר' צדוק הכהן מלובלין בספר פרי צדיק (פרשת בלק, אות ב). לדבריו, כל התורה כולה נתקדשה בקדושת תורה שבכתב על ידי כתיבתו של משה. לדוגמה: כאשר אמר משה לבני ישראל את דברי ה', לא הייתה בדבריו קדושת תורה שבכתב (אלא קדושת נבואה בלבד); קדושה זו חלה רק כאשר ציווה אותו ה' לכתבם בספר התורה. לעומת זאת, דברי בלעם, נתקדשו כתורה כבר בשעת אמירתם. לכן מפרידה הגמרא בין כתיבת כל התורה, שקידשה את הדברים, ובין כתיבת פרשת בלעם, שהייתה כתיבה של דברים שנתקדשו זה מכבר.

פסוק מפתח, המלמד על משמעות הפרשה כולה, מופיע בראשית הברכה השלישית של בלעם.

4. במדבר כ"ד א:

"וירא בלעם כי טוב בעיני ה' לברך את ישראל, ולא הלך כפעם בפעם לקראת נחשים" מלשון התורה ברור שבפעמים הקודמות אכן הלך בלעם לקראת נחשים - כלומר, הוא ניסה לעסוק בניחוש ובכשפים ומכאן.

5. במדבר כ"ג כג:

"כי לא נחש ביעקב ולא קסם בישראל" אמורים אחרי שניסה פעמיים ללכת בדרכי הנחש והקסם, אך נכשל.

6. רמז לכך לומדים חז"ל מהכתוב במדבר כ"ג ד:

"ויקר אלוהים אל בלעם" שלשונו רומזת ללשון טומאה. דבר המודגש בפרשת מטות באופן מפורש.

7. במדבר ל"ט ח:

"ואת בלעם בן בעור הקוסם הרגו בחרב" מכאן שבלעם היה קוסם ומנחש.

8. מסביר הרב יואל בן נון:

התרגלנו להבין מלשון התורה שבלעם ניבא בשם ה', אך זוהי רק הדרך שבה כתב משה בתורה ע"פ ה', ולא הלשון

פרשת בלק היא הפרשה היחידה בתורה, מאז תחילת ספר שמות, בה הנביא המתנבא איננו משה. נושא הפרשה - כמו נושא התורה כולה - הוא אמנם עם ישראל, אך היחס אל עם ישראל הוא במבט מבחוץ.

1. הגמרא, בבא-בתרא דף יד ע"ב:

"משה כתב ספרו ופרשת בלעם ואיוב"

מסביר הרב ברוך וינטרוב שחז"ל הפרידו בין התורה כולה לבין פרשת בלעם, כדי ללמד שמשה כתב את פרשת בלעם על פי ציווי ה' כחלק מן התורה.

הריטב"א ומפרשים נוספים תהו על דברי הגמרא, שהרי אם ספרו של משה הוא התורה, מדוע הוצאה פרשת בלעם מכללו ונזכרה בפני עצמה?

2. הריטב"א במקום עונה:

"נראין דברי האומרים שאין זו פרשת בלעם שכתובה בתורה...אלא פרשה בפני עצמה היא שכתב והאריך בה יותר והיתה מצויה להם".

תימוכין לפירושו, מוצאים בספר דקדוקי סופרים (דף טו ע"א) שם באה התנסחות הגורסת "וספר בלעם" במקום "ופרשת בלעם".

מוסיף הרב וינטרוב כי בחפירות בעבר הירדן המזרחי, בחרבת דיר עלא, נתגלו כתובות עתיקות המתארות חזיונות נוספים משל בלעם, כשהארכיאולוג זאב ארליך העלה את ההשערה שכתובות אלה הן חלק מ"ספר בלעם" המתועד בסוגייתנו.

3. רבנו גרשום מאור הגולה נותן תשובה אחרת

לשאלתנו:

ופרשת בלעם - אף על גב דבלעם גופיה הוה נביא היות שבלעם היה נביא, היה מקום לטעות ולחשוב שהוא זה שכתב את פרשתו, לכן נזקקה הגמרא להשמיענו שאף אותה כתב משה.

הרב בין נון מוסיף שזו גם הסיבה שחז"ל השתמשו בשם 'בלעם ותלמידיו' ככינוי לנוצרי ותלמידיו שחשבו להיבנות מהסתר הפנים שבין ה' לישראל, חלילה. ואף כי סופם יהיה כסופו של בלעם, ורק ברכה תצא לישראל מכל דבריהם, גם אם יימשך התהליך דורות רבים.

ניתן לקשר זאת גם לעובדה שפרשת השבוע מתחילה בפסוק ב' של הפרק. מצד אחד זאת דוגמא לכך שהחלוקה לפרקים אינה קשורה במסורת יהודית, ומצד שני שבחוקותיהם אין אנו מתחשבים, והקריאה מתחילה בפסוק ב' שהוא הוא תחילת הפרשה.

10. במדבר כ"ב ב :

וַיֵּרָא בָּלֶק בֶּן-צֹפֹר אֶת כָּל-אֲשֶׁר-עָשָׂה יְשׁוּעָה לְיִשְׂרָאֵל לְאֹמְרָיו.

ראינו שלפרשה מספר שמות - השם הרגיל בפינו לפרשה הוא "פרשת בלק", משום ששמו של בלק מופיע הן בתחילת הפרשה והן בסופה. בלק הוא דמות מפתח והפרשה מתחילה בו וגם חותמת בו.

11. במדבר כ"ד, כ"ה :

וְגַם בַּלַּק הֵלֵךְ לְדַרְכוֹ.

12. שם נוסף, ראינו בבבלי (ב"ב יז ע"ב):

"משה כתב ספרו ופרשת בלעם ואיוב"

מסביר פרופסור יוסף תבורי מאוניברסיטת בר אילן כי כשהגמרא משתמשת בשם "פרשת בלעם", אין הכוונה רק לדברי בלעם עצמו, אלא הכוונה שכל הפרשה נקראת על שמו של בלעם שהוא ה"גיבור" האמתי בפרשה.

שם נוסף לפרשה מופיע בירושלמי - "פרשת בלק ובלעם". הירושלמי בברכות א, ה; והבבלי בברכות יב ע"ב מביאים את דברי ר' יהודה בן זבידא שציין שחכמים ביקשו לקבוע את הפרשה הזו כאחת הפרשיות של 'קריאת שמע' שאנו מצווים על קריאתן ערבית ושחרית. והטעם שבסופו של דבר לא נקבעה כך ההלכה היא כדי שלא להטריח את הציבור.

בהמשך מבינים התלמודים שלא ביקשו לכלול את כל פרשת בלק בתוך 'קריאת שמע', אלא רק פסוק אחד או שניים מתוכו. אך אם כן קשה שהרי בפסוק אחד אין טרחה מרובה לציבור?

הבבלי עונה שלא מדובר בפסוק אחד או שניים, היות ואין לקרוא פסוק אחד מתוך פרשה שלמה, כי פרשה שלא פסקה משה - אין אנו רשאים לפוסקה.

על הסבר זה קשה שהרי במחזור התלת-שנתי של קריאת התורה מחולקת הפרשה לארבעה סדרים :

השנייה מתחילה "ויבא אלקים אל בלעם" (כב כ);

השלישית: "וישא משלו ויאמר" (כג ז);

והרביעית: "מי מנה עפר יעקב" (כג י)

אם כן קביעת התלמוד שאין להפסיק פרשה שלא פסקה משה, עומדת נגד המציאות, שהרי בחלוקת הקריאה הנהוגה יש מספר מקרים שבהם מתחילים לקרוא באמצע

שהשתמש בה בלעם עצמו. אותה לשון - לשון אלילית הייתה.

שהרי בלעם היה נביא של עבודת אלילים, ורק אחרי שניסה פעמיים לקלל את ישראל בכשפיו - רק אז הגיע למסקנה כי טוב בעיני ה' לברך את ישראל, ולא הלך לקראת נחשים. בפעמים השלישית והרביעית בלעם אכן מנבא בשם ה'.

9. במדבר כ"ד ד :

"נאום שומע אמרי א-ל ויודע דעת עליון, אשר מחזה ש-

די יחזה, נופל וגלוי עיניים"

הפסוק מתאר את התפכחותו לשעה קלה מניסיונות הקסם והנחש של המאגיה האלילית.

בפרשת בלק מרובים השינויים בשמות ה'. התורה עוברת משם אלוקים לשם הווי"ה לכאורה בלי משמעות. מסביר הרב יואל בן נון כי במעברים אלו, התורה רומזת שבלעם השתמש בלשון אלילית, ולא בלשון הכתובה בתורה. ולכן אין לפרש מעברים אלו כדרך שהם מתפרשים בכל התורה כולה. אין התורה כותבת את דברי בלעם האמיתיים, שהרי התורה גוזרת לאבד את שמות האלילים, וודאי שאין להזכירם בפירוש.

השערה זו מתאמתת גם ע"י הממצא המפתיע שהזכרנו קודם, שנמצא לפני כשלושים שנה בעבר הירדן המזרחי, בחרבת דיר עלא, בתל המזוהה עם סוכות שבמוצא נחל יבוק. שם נמצאו קטעים מ"ספר חזיונות בלעם בר בעור, איש חוזה א-לוהיו הוא", המכילים שם אלילה, פחד מפני הפורענות שהיא עלולה להביא, וכמובן לשונות ריבוי אלוקות. מכאן, שאכן בלעם קוסם היה, ולא ניבא בשם ה'.

אך מדוע בכלל צריכה הייתה התורה לכתוב את פרשת בלעם בתורה? מה חסרה התורה בלא פרשה זו?

לדעת הרב יואל בן נון, התשובה לכך היא שספר במדבר מלא אירועים קשים ואסונות גדולים: מהמתאוננים והמתאוים, דרך המרגלים ועד לפרשת פעור. קורא כל אלו עלול ח"ו להתייאש ולחשוב כי הקב"ה מאס בעמו. ואכן, מאז החלו אומות העולם לקרוא בתורה, הם הגיעו למסקנה שעם ישראל אכן הוא עם קשה עורף שה' התייאש ממנו ח"ו.

באמצעות השבחים הנפלאים על ישראל, הנאמרים ע"י בלעם דווקא, ולא ע"י משה, מבהירה התורה כי לא נטש ה' עמו, וכך מאזנת התורה את התיאורים הקשים של ספר במדבר, על ידי אמירת שבחים מופלאים על ישראל מפי בלעם. מכאן, שכל חרון-אף שיש לקב"ה כלפי עמו - נותר בינו לבין ישראל, כנאמר: "ולא יחליף הקב"ה את עמו".

"הן עם כלביא יקום - אין אומה בעולם כיוצא בהם. הרי הן ישנים מן התורה ומן המצות, ועומדין משנתן כאריות, וחוטפין קריאת שמע, וממליכין להקב"ה, ונעשין כאריות, ומפליגין לדרך ארץ למשא ומתן. אם נתקל אחד מהם בכולם, או אם מחבלין באין ליגע באחד מהן, ממליך להקב"ה. "לא ישכב עד יאכל טרף" כשהוא אומר "ה' אחד" נאכלין המחבלין מפניו ומלחשין "

גם סדר הביטויים בפסוק "כרע שכב כארי וכלביא מי יקימנו" מתאים לסדר של קריאת שמע, "בשכבך ובקומך".

לשני ההסברים רעיון משותף והוא שיש בפרשת בלעם מוטיב משותף למוטיב של 'קריאת שמע', וזה מצדיק את אמירת הפרשה עם פרשיות שמע.

הסבר שלישי מובא בירושלמי לטענה שיש לומר את פרשת בלעם בכל יום.

18. **ר' אלעזר אומר :**

מפני שכתובה פרשת בלעם בתורה בנביאים ובכתובים מלבד בפרשתנו, עניינו של בלעם נזכר עוד בתורה בנאום האחרון של משה.

19. **דברים כ"ג ו:**

ולא אבה ה' אלקיך לשמע אל בלעם ויהפך ה' אלקיך לך את הקללה לברכה כי אהבך ה' אלקיך.

חסד ה' בעניין זה נזכר גם בנאום האחרון של יהושע, שבו הוא סוקר את תולדות ישראל, ומציין כמעט כלשונו של משה.

20. **יהושע כד י:**

ולא אביתי לשמע לבלעם ויברך ברוך אתכם ואצל אתכם מידו

21. **וכן חזר על זה מיכה הנביא (ו' ה):**

עמי זכר נא מה יעץ בלק מלך מואב ומה ענה אתו בלעם בן בעור מן השטים עד הגלגל למען דעת צדקות ה'

22. **ובכתובים חזר על כך נחמיה (י"ג ב):**

וישכר עליו את בלעם לקללו ויהפך אלקינו הקללה לברכה.

על פי נימוק זה, לא די בהזכרת פסוק אחד או שניים מתוך פרשת בלעם, אלא שיש צורך לקרוא את כל הפרשה כדי לעמוד על כל העניין.

יש להדגיש שתפישה זו עומדת בניגוד לפתיחת הסוגיה הקובעת, שהחובה התיאורטית של אמירת פרשת בלעם נובעת מהרצון להזכיר רק פסוק אחד או שניים מן הפרשה, ולא את העניין כולו.

לסיום נברר מדוע העובדה שהפרשה נזכרת בתורה, בנביאים ובכתובים מחייבת את אמירתה בכל יום. לוי גינצבורג (פירושים וחיידושים בירושלמי, ניו יורק

פרשה או מסיימים באמצע פרשה. לכן יש להסביר שהיות שפרשת בלק היא יחידה אחת בספר התורה, ואיננה מחולקת לפסקאות סתומות או פתוחות, הרי משה כתב אותה כיחידה אחת, ואזי אין חז"ל יכולים לקבוע, שיש לקרוא רק פסוק אחד מתוכה.

אך מהו הפסוק שבפרשת בלק שהוא כה חשוב, שיש לצרפו ל'קריאת שמע'?

תשובה אחת עונה הירושלמי בשמו של ר' יוסי בר אבין, והיא, משום שיש בפרשה זאת "יציאה ומלכות". עניין ה"יציאה" מבואר במקבילה בבבלי, שהיציאה היא יציאת מצרים הנזכרת במשלו השני של בלעם על עם ישראל.

13. **במדבר כ"ג כב:**

"א-ל מוציאם ממצרים"

ומסביר פרופסור תבורי שאכן אין עניין המלכות מבואר אך מסתבר שהוא רומז לפסוק שלפניו.

14. **במדבר כ"ג כא:**

"ותרועת מלך בו"

ולכן עולה שכוונת ר' יוסי בר אבין היא, שבמקום פרשת יציאת, הנכללת בחובת 'קריאת שמע', משום שזכר בה עניין יציאת מצרים, ראוי היה להזכיר את דברי בלעם, שיש בהם גם משום יציאת מצרים וגם משום מלכות ה'.

בבבלי לא מוזכרת המלכות כאחד מנימוקי ר' יוסי בר אבין, והגמרא מסתפקת בסיבה של אזכור עניין יציאת מצרים. מקשה על כך הגמרא, שיש הרבה פרשיות בתורה, שנזכרת בהן יציאת מצרים, ומדוע עדיפה דווקא את פרשת בלעם?

ומתרצים את ההסבר השני שבירושלמי, שהפסוק הנבחר בפרשת בלעם, מופיע במשלו השלישי של בלעם.

15. **במדבר כד ט:**

"כרע שכב כארי וכלביא מי יקימנו"

חשיבות הפסוק איננה רק בתיאור הנפלא של עם ישראל וחוזקו, אלא כפי שמבאר הירושלמי, משום שיש בו "שכיבה וקימה". כלומר, יש כאן קשר ענייני לנאמר ב'קריאת שמע' "ובשכבך ובקומך".

16. **כפי שמבאר רש"י על הבבלי:**

"שהקדוש ברוך הוא שומרנו בשכבנו ובקומנו לשכב שלום ושקטים כארי וכלביא"

במדרש במדבר רבה ובמדרש תנחומא, דורשים דווקא את חשיבות משלו השני של בלעם.

17. **במדבר כ"ג כג:**

"הן עם כלביא יקום ; לא ישכב עד יאכל טרף"

על 'קריאת שמע' של שחרית ועל 'קריאת שמע' של ערבית. במדבר רבה (בלק, כ) ובמדרש תנחומא, (בלק יד):

תש"א), מתייחס לדברי התלמוד, ש"משה כתב ספרו ופרשת בלעם", ומציין שדברים אלה באו להוציא מלבם של כופרים את הטענה, שפרשת בלעם לא נכתבה על ידי משה, אלא על ידי בלעם. מסקנת הכופרים הייתה, שלא כל התורה נכתבה על ידי משה. וכדי להילחם בטענה זו ראוי לקרוא את פרשת בלעם כל יום כדי להדגיש שאף היא מתורת משה, וקל וחומר שכל היתר נכתב על ידי משה.

תפישה זו משתלבת יפה בדיון קודם בגמרא המסביר שהוציאו את עשרת הדברות מ'קריאת שמע', להוציא מידי הכופרים שטענו, שעשרת הדיברות בלבד הם עיקר התורה. נמצא שהדיון בפרשת בלעם הוא המשך של אותו דיון והמלחמה בכפירה הטוענת, שרק חלק מן התורה נכתב על ידי משה והוא עיקר, והיתר טפל.

אך פירושו של גינצבורג אינו מסביר את הקשר בין חשיבות הפרשה לבין העובדה שהיא נזכרת בתורה בנביאים ובכתובים.

הרב דוד תמר רואה את יסוד החובה לקרוא פרשה זו בכל יום. בקריאת הנביא מיכה:

עמי זכר נא מה יעץ בלק מלך מואב, ומה ענה אתו בלעם בן בעור מן השטים עד הגלגל למען דעת צדקות ה' מכאן לומד הרב תמר, שיש כאן מצוות עשה מדברי קבלה, ומטרת המצווה היא לזכור את חסדי ה' ההופך לעם ישראל את הקללות לברכות. דבר זה נשנה לאורך התנ"ך, ואין זה רק מעשה חד פעמי המתואר בפרשתנו.

גם אם אין בזה מצווה מדברי קבלה, בוודאי שראוי לעיין ולהתבונן בכל יום בכך, שהקב"ה רוצה להפוך את הקללות הבאות עלינו לברכה, אלא שעלינו להיות ראויים לכך.